

CIMBOLAI LIETUVOJE: PRAEITIS IR ŠIANDIENA

MINDAUGAS KARČEMARSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – 1) lietuvių cimbolai rašytiniuose ir ikonografiniuose šaltiniuose; 2) muzikavimo cimbolais tradicija XXI a. pradžioje.

Darbo tikslas – apžvelgti cimbolų paminėjimus ir tyrimus minėtuose šaltiniuose ir apibendrinti šiuolaikinių lauko tyrimų metu užrašytus duomenis apie cimbolus ir cimbolininkus.

Tyrimo metodai – istorinis, aprašomasis.

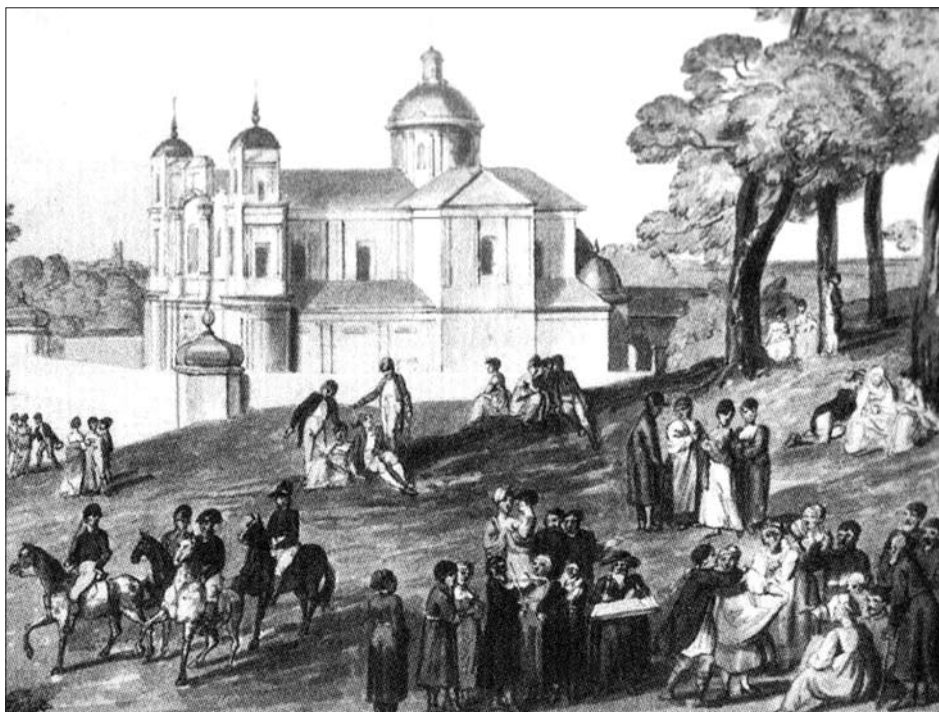
Žodžiai raktai: istoriografija, lietuvių cimbolai, cimbolininkai.

Lietuvių styginis mušamasis muzikos instrumentas cimbolai iki šiol didesnio tyrinėtojų dėmesio nesusilaukė. Užrašant šį instrumentą, nebuvo atliekami ir sistemingi lauko tyrimai. Dažniausiai pasitaikydavo pavienių jo paminėjimų įvairiuose šaltiniuose ar atsitiktinių vieno ar kito cimbolininko aprašymų. Šis straipsnis yra pirmasis mėginimas kiek išsamiau apžvelgti rašytinius šaltinius, kuriuose minimi cimbolai, ir aptarti dar ir XXI a. pradžioje gyvuojančią muzikavimo jais tradiciją Lietuvoje. Autorius nepretenduoja pateikti galutinės cimbolų muzikos Lietuvoje analizės, ketinama tęsti skambinimo cimbolais būdų, repertuaro, instrumento meistravimo ir atsiradimo Lietuvoje tyrimus.

Šaltiniai ir tyrinėjimai

Pirmieji lietuviški rašto darbai, kuriuose minimi cimbolai, siekia XVI a. antrąją pusę. Žymaus to meto Rytų Prūsijos lietuvių raštijos atstovo, giesmyno sudarytojo, pirmojo Biblijos vertėjo Jono Bretkūno versto „Psaltero“ 150-oje psalmėje sakoma: „...liauþsinket ghi skambancjomis cimbalomis, liauþsinket ghi gherai skambancjomis cimbalomis“¹. Šiandieninis psalmės vertimas skamba kiek kitaip: „Šlovinkit Viešpatį, cimbolai skambieji, Šlovinkit Dievą, cimbolai žvangieji!“ (Ps 150, 1–6).

1641 m. išleistame pirmajame lietuvių kalbos žodyne kalbininkas Konstantinas Sirvydas mini daug XVI–XVIII a. Lietuvoje žinotų ir naudotų muzikos instrumentų.

„Aikštė priešais Šv. Petro ir Povilo bažnyčią“
Dail. J. Peška, 1808 m., akvarelės fragmentas. *Vilniaus paveikslų galerija*

Tai arfa, *argonai*, *bubnas*, *cymbalas*, *citara*, *citros*, *kunkliai*, *pipine*, *puzanas*, *sapielka ilga*, *sapielka didė*, *skripičia*, varpas².

Lietuvių kalbos tyrinėtojo, Mažosios Lietuvos autoriaus Pilypo Ruigio 1747 m. „Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyne“, be birbynės, bandūrėlio, lamzdelio, trimito, smuiko bei kitų instrumentų, minimi ir cimbolai (*cimbólas*, *ólo*)³.

Cimbolai minimi lietuvių poeto Kristijono Donelaičio klasikiniame kūrinyje „Metai“. XVIII a. 7–8-ajame dešimtmetyje sukurtos poemos „Pavasario linksmybių“ dalyje apdainuojama lakštingala, kuriai giedant, privalantys nutilti visi muzikos instrumentai:

<...>

Tu vargonų bei cimbolų niekini garsą.
Smuikai tav ir kanklys tur su gėda nutilti,
Kad rykaudama tu savo saldų pakeli balsą
Ir kinkyt, paplakt, nuvažiuot išbudini Jurgį!⁴

Dailininko Juozapo Peškos 1808 m. tapytos akvarelės „Aikštė priešais Šv. Petro ir Povilo bažnyčią“ apatiniame dešiniajame kampe matyti trys žydai muzikantai: du griežia smuikais, o trečiasis skambina cimbolais⁵. Netoli muzikantų ir būrelio žmonių pavaizduota ir viena šokanti pora.

Dailininkas Vincentas Smakauskas, gyvendamas Varšuvoje, nutapė (po 1858 m.) paveikslą „Žydų vestuvės“. Jame pavaizduota vestuvių eiseną su trimis muzikantais

priešakyje. Bosiniu strykiniu chordofonu, cimbolais ir smuiku grojantys muzikantai, pasak kritiko Michała Grabowskio, yra „tokie natūralūs, tokie panašūs į žydus. <...> Iš muzikantų puikiausias yra rudas žydelis, grojantis smuiku *con amore* (ais-tringai), matyt, virtuozas“⁶.

Pirmą kartą išsamiau cimbolus ir jais grojančią muzikantą apibūdina garsus XIX a. rašytojas Adomas Mickevičius. Poemoje „Ponas Tadas“ jis pavaizdavo ir „idealizavo“ Lietuvos žydą cimbolininką Jankelį ir jo garsųjį „koncertų koncertą“, patį žydą paversdamas Lenkijos patriotu. Štai kaip nupasakojamas Jankelio gebėjimas skambinti cimbolais:

Nors cimbolistų daug, bet jie nė vienas nedrįso
Prie seno Jankelio cimbolų liest iš viso
(Šią žiemą Jankelis kažkur ilgam išnyko –
Su armijos štabu jis tik dabar parvyko),
Nes buvo žinoma: prie šito instrumento
Neturi niekas tiek gabumų ir talento.
Bematant cimbolus paduoti jam suskubo –
Nenori žydas grot: girdi, nagai atgrubo,
<...>
Dvi plonas lazdeles ant delno jam atkišo,
Kuriom jis skambina – ir Jankelis sumišo“⁷.

Vienoje iš daugelio knygos iliustracijų dailininkas Michaelis Elviro Andriollis pavaizdavo sceną, kurioje bajorai ir Soplicovo dvaro svečiai klausosi Jankelio koncerto⁸.

Lenkų rašytojo, istoriko Józefo Ignacy Kraszewskio didžiuliam kraštotyriniame veikale „Senovės Lietuva“ (1847) rašoma, kad cimbolais (*sunklej*) lietuviai grodavę turbūt šokiuose ir per vestuves⁹.

Knygos „Lietuvių tautos istorijos ir gyvenimo bruožai“¹⁰ autoriaus Pavelo Kukulniko parašytame skyriuje „Lietuviškos dainos“ greta kitų muzikos instrumentų minimi ir cimbolai.

Lenkų tautosakininkas, etnografas, kompozitorius Oskaras Kolbergas rinkinyje „Lietuvių liaudies dainos“ mini kankles, cimbolus, smuiką, lamzdelius ir kt.¹¹

1889 m. leidinyje „Dainų balsai“ Christianas Bartschas trumpai apžvelgia T. Lernerio, O. Kolbergo, M. Pretorijaus, A. Bezenbergerio spausdintą medžiagą apie kankles, medines *triūbas*, būgną, cimbolus, švilpynes ir smuiką¹².

Helene ir Francas Tetzneriai savo darbe „Dainos“ (1897) pirmą kartą pateikia lietuviškų cimbolų piešinį. Šalia pridedamas ir detalus šio instrumento aprašas. Autorių taip pat rašoma apie grojimo būdą, dinamines galimybes, paminima, kad cimbolai – „dar šiandien Lietuvoje aptinkamas“¹³ muzikos instrumentas. Toks pasakymas rodytų, kad jau tada cimbolai buvo nykstantis ar bent gana retas instrumentas.

Lietuvių muzikos instrumentai visų šių autorių darbuose nebuvo tyrimo objektas – jie minimi ir aprašomi gvildenant kitus etnografijos ir tautosakos klausimus. Stokodami išsamesnių žinių, autoriai dažnai neišvengė ir vienokių ar kitokių netikslumų. Neretai naujesnis etnografinio pobūdžio darbas, kuriame buvo minimi kai kurie lietuvių muzikos instrumentai, tebuvo ankstesniuose darbuose skelbtos medžiagos perspausdinimas.

Pasibaigus spaudos draudimo laikotarpiui ir prasidėjus Tautinio sąjūdžio judėjimui, etnografijos rinkimo centru tapo 1907 m. įkurta Lietuvių mokslo draugija, ypač intensyviai veikusi iki Pirmojo pasaulinio karo, be archeologinės, istorinės, etnografinės medžiagos, kaupusi ir liaudies muzikos instrumentus. Surinkta tautosaka buvo skelbiama draugijos leidinyje „Lietuvių tauta“.

Tarpukario Lietuvoje daugiausia dėmesio buvo skiriama vadinamiesiems senesniems lietuvių liaudies muzikos instrumentams: skudučiams, ragams, daudytėms, kanklėms, pūslinei. Buvo ieškoma kokių nors ypatingų savybių, galinčių išskirti lietuvius iš kitų tautų.

Žymus XX a. pirmosios pusės instrumentologas Juozas Žilevičius 1927 m. straipsnyje apie tautinius lietuvių muzikos instrumentus¹⁴ išsamiai apžvelgia daugumą Lietuvoje tuo metu naudotų instrumentų. Greta kitų styginių autorius trumpai apibūdina ir cimbulus: „<...> tai mediniai stačiakampio formos* rėmai su ištemptomis stygomis. Jos užgaunamos nedideliais plaktukėliais. Stygų paprastai būna 13, bet gali būti ir 48, 72, 100, 102 ir dar daugiau“¹⁵. J. Žilevičius nenurodė, kokiais konkrečiais duomenimis jo buvo remtasi, tačiau straipsnyje pateikiamoje iliustracijoje galime matyti klavišinius Žemaitijos (Samogitijos) cimbulus. Pasak instrumentologo Vlado Bartusevičiaus, pavaižduotas instrumentas yra „fabrikinės gamybos ir galėjo būti naudojamas dvaruose – didikų rengtuose koncertuose. Mažai tikėtina, kad tokiais cimbolais būtų skambinę liaudies muzikantai“¹⁶. Cimbulus J. Žilevičius stengiasi apibūdinti platesniame Europos kontekste: „Cimbolai ilgai laikėsi Vokietijoje, Čekijoje, Turkijoje, Rumunijoje, Vengrijoje ir Lietuvoje, labiau Valuinėje ir Gudijoje, o lietuviai turėjo savo kankles“¹⁷. Taip pat užsiminta ir apie cimbolininkų tautybę: „Lietuvos pietinėse provincijose, iš dalies Lenkijoje, rečiau šiaurės Lietuvoj cimbolininkai dažniausiai žydai“¹⁸.

Pirmieji cimbulų muzikos garso įrašai buvo padaryti 1936, 1937 ir 1939 m. Tuo metu Lietuvių tautosakos archyvo darbuotojo Zenono Slaviūno pastangomis į fonografo plokšteles buvo įrašyta trijų cimbolininkų atliekama muzika: 1936 m. – Jono Špoko¹⁹ iš Panevėžio apskrities, 1937 m. – Gasparo Baltrūno²⁰ iš Rokiškio apskrities ir 1939 m. – Balio Valentos²¹ iš Seinų apskrities. Įrašai, šifruotos melodijos, metrikos ir kiti archyviniai duomenys paskelbti neseniai pasirodžiusios serijos „1935–1941 metų fonografo įrašai“ leidiniuose „Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika“ ir „Dzūkijos dainos ir muzika“.

Kraštotyrininkas Balys Buračas 1938 m. aprašė cimbolininką B. Valentą ir jo cimbulus. Autorius rašo: „1931 m. [B. Valenta – M. K.] pamatęs muzikantą grojantį šokiams cimbolais, kuriame kitas muzikantas padėjo groti smuiku. Tuo metu Valenta daug pasimokęs nuo to cimbolininko ir nuo kitų ano meto panašių cimbolininkų. Nors anuomet Dzūkijoje dar buvę gana daug cimbolininkų kaimuose, bet cimbolininkai daugiau kaip dviese cimbolais neskambindavę“²². Apraše daug dėmesio skiriama ir muzikavimo būdai, instrumento konstrukcijai, repertuarui. Įdomu, kad apie tą patį muzikantą po metų rašė ir Z. Slaviūnas. Ir jo gana išsamiai aprašytas B. Valentos muzikavimo būdas, instrumentas ir kt., paminėta, kad muzikantas

* Šiuo metu Lietuvoje daugiausia žinomi trapecijos, rečiau – netaisyklingos trapecijos formų cimbolai.

„yra skambinės keletą kartų per radiją“²³. Pažymėtina, kad nors abiejuose aprašuose daug dėmesio skiriama muzikavimo būdai, vietai, cimbolų konstrukcijai, jų gamybai, repertuarui, tačiau esama ir kai kurių neatitikimų. Antai B. Buračas rašė, kad B. Valenta pirmuosius cimbolus pasidaręs pats²⁴, o Z. Slaviūno apraše teigiama, jog muzikantas juos pirkęs iš vieno cimbolininko²⁵.

Pastraipa apie cimbolus buvo išspausdinta ir „Lietuvių enciklopedijoje“ (1954). Tekstas parengtas pasiremiant instrumentologo J. Žilevičiaus skelbta medžiaga, jame stengtasi atkreipti dėmesį ne tik į lietuviškąjį, bet ir į europinį šio muzikos instrumento paplitimą. Labai trumpai paminėta cimbolų pavadinimo kilmė ir tolesnė raida profesinėje muzikoje²⁶. Aiškinama, kad „Europos kraštuose cimbolai žinomi jau XIV a. kilo iš Azijos. XI a. styginiams instrumentams bandyta pritaikyti klavišai, o XV a. pasirodo *clavichordium*, ilgainiui pasidaręs *clavicymbalum*, *clavicysterium* ir kt.“²⁷

XX a. pirmosios pusės prozininkas Jurgis Savickis novelėje „Kaukės“ aprašo jaunystės prisiminimą: „Jos sielos gaivi pajėga veržėsi jaunu choralu virš eglyno į patį mėlyną dangų. Ausyse spinksėjo linksmi motyvai. Kaip žydų kapelija per vestuves, su cimbolais ir smuikais, o aplink šoka žydai, pritardami sugrubusiais delnais taktan: „Plejsket, plejsket, Bruder“²⁸.

Knygoje „Liaudies meno baruose“ (1983) V. Bartusevičius kiek plačiau aprašo cimbolus. Pasak jo, tai labiau Dzūkijos regione paplitęs instrumentas, juo skambina šokiams griežiant smuikui ir armonikai. Skambinant cimbolai dedami ant kelių, ant stalo arba virvele pasikabinami ant kaklo žemosiomis stygomis prie savęs. Cimbolų tembras, pasak V. Bartusevičiaus, primenąs senovinio fortepijono skambesį. Knygoje autorius užsimena apie konstrukcines šio instrumento ypatybes ir jį gaminusių meistrus: „Lietuvoje buvo cimbolus dirbančių liaudies meistrų. Jų pagamintų cimbolų mediniai tuščiaviduriai rezonatoriai būdavo trapecijos formos“²⁹. Toliau pateikti tikslesni kai kurių cimbolų matmenys, stygų skaičius, paminėti stygų tvirtinimo ir užgavimo būdai: „<...> jos pritvirtinamos metaliniais arba mediniais sukiojamais varžtukais. Garsas išgaunamas dviem minkšta oda arba veltiniu apsuktai muštuvėliais, kurie laisvai laikomi rankoje tarp smiliaus ir didžiojo piršto“³⁰.

V. Bartusevičiaus sudarytoje liaudies muzikos instrumentų klasifikacijoje cimbolai atsiduria autentiškų instrumentų grupėje. Pasak autoriaus, „tai tie instrumentai, kuriuos liaudies meistrai ar muzikantai gaminosi patys iš Lietuvoje turimos medžiagos. Daugumoje jų labai saviti, originalūs, kitaip tariant, instrumentų meistrų yra sukurta nacionalinė instrumento forma“³¹.

1989 m. išleistoje „Gervėčių“ monografijoje, parašytoje remiantis 1970–1972 m. kraštotyros kompleksinių ekspedicijų duomenimis, cimbolus mini mitologas Norbertas Vėlius ir kompozitorius Mindaugas Urbaitis. Pastarojo autoriaus straipsnyje sakoma: „Senieji pasakoja, kad anksčiau daug kas grojęs armonika, savo darbo cimbolais, bet nė vienų cimbolų apylinkėje neaptikta, o armonika griežiančių irgi beveik nebeliko“³². Smuikininkas A. Rinkevičius (g. 1894 m. Papiškių k.) prisiminė: „Anksčiau vaikščiojo po vestuves su smuiku, cimbolais ir dūdele“³³.

Toje pačioje monografijoje esančiame N. Vėliaus straipsnyje „Tautosakinis personažas ir jo prototipas“³⁴ pasakojama apie Šimą Augulį. Jis buvęs „talentingas muzi-

kantas. Be jo neapsieidavo nei vienos vestuvės, nei krikštytos, nei vaišės. Jo rankose smuikas kalbėjo“, – prisimena jauniausioji Augulio duktė Julė Karmazienė³⁵. „Grojo [Šimas] ir cimbolais. Ne tik pats grodavo, bet ir kitus išmokydavo.“³⁶

Marijos Baltrėnienės ir Romualdo Apanavičiaus lietuvių muzikos instrumentų žinyne (1991) cimbolai minimi skyriuje „Kitų tautų ir klasikiniai instrumentai“³⁷. Trumpai aprašyta instrumento forma, matmenys, paplitimas Lietuvoje, pagrindiniai gamybos ir muzikavimo principai. Pasak autorių, „į Lietuvą cimbolai galėjo būti atvežti klajojančių muzikantų, greičiausiai čigonų. <...> XIX a. pabaigoje–XX a. jau buvo daromi ir naudojami visoje Lietuvoje“³⁸. Taigi iš straipsnyje aprašytų cimbolų paminėjimų matyti, kad cimbolais skambinę ir žydų tautybės muzikantai, o pats instrumentas vėliausiai buvo žinomas jau XIX a. pradžioje.

Įdomių pastebėjimų apie cimbolus pateikė instrumentologas Albertas Baika 1994 m. išleistoje knygoje „Kaimo armonikos“. Autorius rašo, kad „cimbolai, XIX amžiuje ypač plačiai vartoti kaimo kapelose, XX amžiaus pradžioje išliko tik Dzūkijoje ir Suvalkijoje“³⁹.

2000 m. etnomuzikologų Rimanto Sliužinsko ir Arvydo Karaškos straipsnyje apie cimbolus „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ rašoma: „Nuo XV a. cimbolai žinomi Mažojoje Lietuvoje ir kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose“⁴⁰. Taip pat paminimi du Klaipėdos krašto cimbolininkai – Juozas Gibas ir Jonas Kazakevičius. Kokiais duomenimis remiasi autoriai nusakydami cimbolų paplitimo laikotarpį Mažojoje Lietuvoje ir kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose, nenurodoma.

Lietuvos cimbolininkai XXI amžiuje

Šiame skyrelyje pateikiami 2006 m. straipsnio autoriaus ir etnoinstrumentologo Evaldo Vyčino lauko tyrimuose užrašyti duomenys. Ekspedicijų Švenčionių, Ignalinos, Lazdijų ir Vilniaus rajonuose metu buvo apklausti septyni žinomi cimbolininkai: Ignas Gumbrys, gyvenantis Vaikūčių kaime, Stasys Paukštė iš Jakelių kaimo ir Stasys Rumbutis iš Adutiškio (visi trys iš Švenčionių r.), Stasys Augulis iš Vilniaus, Piotras Kačianovskis, gyvenantis Rudaminoje (Vilniaus r.), Petras Kričena iš Kalesnykų kaimo (Lazdijų r.) ir Jonas Lechovickas, gyvenantis Gilūtų kaime (Ignalinos r.).

Muzikantai cimbolais groti dažniausiai išmokdavę dar vaikystėje. Anksčiausiai, nuo penkerių metų, jais pradėjo skambinti P. Kričena (g. 1937 m.). Paklaustas, ar nesunku buvę taisyti tokį instrumentą, muzikantas atsakė: „Nu, tai aš ne žioplus, ant stalo ir skambinu“⁴¹. Rimdžiūnų kaime (Gervėčių apyl.) 1922 m. gimęs S. Augulis cimbolais groja nuo aštuonerių metų. Atgrojo apie šimtą vestuvių (daugiausia 1937–1939 m.), pakviestas eidavo ir į baltarusiškas, ir į lietuviškas vestuves. Vieną kartą teko groti net netoli Vilniaus. Muzikantas J. Lechovickas (g. 1920 m. Kalviškių k., Tverečiaus vls.) cimbolais groti pradėjo irgi vaikystėje, kai Gilūtos buvo okupuotos lenkų. Pradžios mokykloje veikė jaunimo būrelis, ten buvo įgyti ir pirmieji skambinimo cimbolais įgūdžiai. I. Gumbrys (g. 1924 m.) pirmuosius cimbolus įsigijo būdamas šešiolikos metų. Groti išmoko pats, šokius ir melodijas nusižiūrėjo iš kitų muzikantų. P. Kačianovskis (g. 1927 m. Antupių k., Vilniaus r.), taip pat būda-

Evaldas Vyčinas ir Jonas Lechovickas Gilūtose
Žanetos Svobonaitės nuotrauka

mas šešiolikos, groti cimbolais pradėjo mokytis pas cimbolininkę Mariją Juralovič, gyvenusią už penketo kilometrų nuo kaimo. Kiek pramokęs, jis ėmė groti vestuvėse. Jaunesnės kartos cimbolininkas S. Rumbutis (g. 1954 m. Ramoniūnų k., Adutiškio apyl.) muzikavimo tradiciją perėmė iš senųjų Adutiškio krašto muzikantų – Levo Mikasėno ir Leopoldo Adomėlio.

Kai kurie muzikantai, be cimbolų, moka groti ir kitais instrumentais. Antai I. Gumbrys dar griežia smuiku ir akordeonu, J. Lechovickas, būdamas keturiolikos metų, išmoko skambinti mandolina, gitara ir balalaika, S. Rumbutis groja armonika.

Beveik visi muzikantai turėjo ar tebeturi daugiau negu vienerius cimbolus. I. Gumbrys turi dvejus: vieni pagaminti nežinomo meistro 1938 m., kitus pats pasidarė. Skambina tik senuoju instrumentu. Savadarbius cimbolus muzikantas padarė su kiekvienam garsui skirtomis trimis stygomis, o senieji cimbolai pagaminti taip, kad kiekvienam garsui tenka po keturias stygas. Štai ką I. Gumbrys papasakojo apie pirmuosius savo cimbolus: „Vienus sulaužė man, kojom suspardė. Vieni grot tą, kiti – tą. Šokiuos, sako, negrosi, tai cimbolus sumušma. Na, aš kaip durnius instatiau teip. Ir davė kojom, man lentą sulaužė“⁴².

Per P. Kačianovskio rankas perėjo bene daugiausia cimbolų. Paskutinius padarė šių metų kovo mėnesį. Tai cimbolai, kurių kiekvienam garsui išgauti skirtos penkios stygos. Muzikantas iš viso pagamino penkis tokius instrumentus. Be muzikavimo ir meistravimo, P. Kačianovskis cimbolus ir taiso. Šįmet gegužės mėnesį mums lankantis jo namuose, skirtinguose kambario kampuose stovėjo dveji žmonių atnešti taisyti

Ignas Gumbrys skambina cimbolais
Mindaugo Karčemarsko nuotrauka

penkiastygiai ir šešiasstygiai cimbolai. Vienuose iš jų yra speciali skylutė, į kurią, matyt, buvo metamos monetos. Pasak P. Kačianovskio, norint padaryti cimbolus, „reikia įnirtingai dirbuotis dvi savaitės“. Įdomiai cimbolų meistras įvertina savo darbą ir galutinę cimbolų kainą: „<...> paskaičiuokite, kiek veržiklių po 2 litus, stygos – šimtas, darbas – tai jau savaime suprantama, medžiagos – 30 litų, diržas (iš automobilių saugos diržų – *M. K.*) – 5 litai. Juk reikia tiksliai žinoti, kur statyti širdeles, išmatavimus...“⁴³

S. Augulis cimbolus gavo iš vieno profesoriaus, kurio pavardės neatsimena. Jis spėja, kad instrumentui gali būti koks šimtas metų, jį pagamino „profesoriaus diedukas“. J. Lechovickas pirmuosius cimbolus labai brangiai pirko po Antrojo pasaulinio karo, vėliau jam instrumentą padovanojo vieno cimbolininko sūnus, dar kitus dovanų gavo iš kaimo kultūros namų. Dabar J. Lechovickas skambina žymaus to paties krašto cimbolininko Klemenso Pundžio instrumentu.

I. Gumbrys – vienas iš geriausiai perpratusių grojimo cimbolais techniką, vieno-dai gerai valdo ir dešinę, ir kairę ranką, naudoja daug tremolo. Jo žodžiais, nereikia daužyti cimbolų, o reikia groti iš riešo. I. Gumbriui tai puikiai pavyksta. Iš šalies atrodo, kad jis groja beveik nekilnodamas rankų, o tik jas vedžioja virš stygų.

P. Kačianovskis cimbolais skambina aštriai, labai tiksliai ir beveik nenaudoja tremolo. Muzikantas, palygindamas grojimą iš klausos ir iš natų, mano, kad „kiekvienas, kuris groja iš klausos, turi savo charakterį; taip pat kaip rašymas: vieno raštas vienoks, kito – kitoks“⁴⁴. Jis gali groti tik dešine ranka, kita tuo metu dengdamas stygas ir taip sutrumpindamas jų skambėjimo laiką. Be to, P. Kačianovskis pademonstravo „tylesnį“

mokymosi cimbolais būdą. Uždengus cimbolus medžiagos skiaute, stygos skamba gerokai tyliau. Nenorėdamas triukšmauti, muzikantas šitaip mokėsis groti namie.

S. Augulis groja gana paprastai, jam pažįstama stygų gesinimo technika, kai stygos dengiamos kaire ranka. Kaip ir P. Kačianovskis, melodiją jis veda labiau dešine ranka. Solinis muzikavimas S. Auguliui nėra įprastas dalykas, labiau pratęs groti drauge su kitais muzikantais. Pasak jo, „grojant kartu su armonika yra lengviau, vienas kitą pataiso, todėl nėra taip baisu suklysti“⁴⁵. Cimbolais S. Augulis grojo Gervėčių klube ir Vilniaus dailės kombinato ansamblyje. Kombinas jam buvo nupirkęs duje baltarusiškus cimbolus, bet prie jų muzikantas nepriprato.

Su cimbolais yra susijusi ir plati S. Augulio giminė. Muzikanto tėvas Mykolas Augulis darė cimbolus, o brolis jais grojo. Gerai žinomas mitologo N. Vėliaus aprašytas Šimas Augulis iš Pelegrindos kaimo taip pat yra jo giminaitis. S. Augulio cimbolų lazdelės pirktos Minske. Muzikantas iš vienos pusės jas aptraukė oda, kad garsas būtų minkštesnis ir tylesnis.

Įdomios P. Kačianovskio cimbolų lazdelės. Jas pasidarė 1943 m. iš netoliese nukritusio lėktuvo piloto kabinos organinio stiklo langų. Lazdeles su savimi nešiojasi iki šiol. Tiesa, vėliau muzikantas prasarė, kad geriausia jas daryti iš skėtmedžio, klevo arba uosio. J. Lechovicko lazdelės padarytos iš paprasčiausių šakelių. 85 metų cimbolininkas labai nori, kad atsirastų jo pasekėjų ir nenutiltų cimbolai. Didžiausia viltis – anūkas Gintaras. Senukas su meile moko jį reto instrumento valdymo paslapčių, nori, kad vaikaitis pasiektų daugiau nei jis. Pas žinomą muzikantą mokytis atvažiuoja vilniečių, panevėziečių ir net palangiškių.

Išvados

Šiomis dienomis cimbolai yra dar palyginti populiarus lietuvių muzikos instrumentas. Pietų ir rytų Lietuvoje tebėra gyvą muzikavimo tradiciją išlaikiusių muzikantų. Įvairūs rašytiniai, literatūriniai, archyviniai ir kiti šaltiniai rodo, kad anksčiau šis instrumentas buvo paplitęs kur kas didesnėje Lietuvos teritorijoje, esama garso įrašų iš Aukštaitijos, Dzūkijos regionų. Remiantis tais pačiais rašytiniais šaltiniais ir daugiausia XX a. antrojoje pusėje vykusių lauko tyrimų metu užrašyta medžiaga, siekta aprašyti cimbolais grojusius (grojančius) muzikantus, šį instrumentą dariusius (darančius) meistrus.

Istoriografinėje apžvalgoje aprašyti pirmieji XVI–XVII a. cimbolų paminėjimai nesuteikia išsamesnių žinių apie instrumento sandarą, skambinimo būdus ir paplitimą Lietuvoje. Tačiau K. Sirvydo (kilęs nuo Anykščių) ir P. Ruigio (Mažoji Lietuva) žodynuose pateikti cimbolų vertimai liudija, kad styginis mušamasis instrumentas Lietuvoje buvo žinomas jau XVII–XVIII a. Devynioliktajame šimtetyje įvairūs tyrinėtojai savo darbuose cimbolus mini vis dažniau. Iš to galima daryti išvadą, kad tuo metu cimbolai buvo plačiai paplitęs muzikos instrumentas. Siekiant nustatyti cimbolų paplitimą Lietuvoje, reikėtų atlikti išsamesnius istoriografinius ir lauko tyrimus, tačiau nekyla jokių abejonių, kad šis muzikos instrumentas buvo žinomas visoje Lietuvoje.

Šiuo metu cimbolais daugiausia skambinama rytų Lietuvoje ir Dzūkijoje. Nors jais grojama palyginti nedidelėje teritorijoje, kiekvienas muzikantas yra išlaikęs savitą skambinimo cimbolais stilių. Dažnas muzikantas instrumentą darydavęs pats, todėl tokia didelė ir jų pavidalų įvairovė. Skiriasi garso išpjovų piešiniai, instrumento dydis ir proporcijos, medžiagos, meistravimo būdas. Cimbolų muzika toliau užrašinėjama, todėl šis straipsnis tik iš dalies atspindi XXI a. pradžios muzikavimo šiuo instrumentu situaciją.

¹ *Jonas Bretkūnas*. Biblia, tatau estu wissas Schwentas Raschtas Lietúwischkai pergúlditas, t. 6. Karaliaučius, parašyta 1580; cituojama iš: Biblia Slavica, VI: Supplementum: Biblia Lithuanica, Band 1.6, München, Wien, Zürich, 1991, p. 131.

² *Constantino Szyrwid*. Dictionarium polonolatinum. Warsawiae, 1641; cituojama iš: Pirmasis lietuvių kalbos žodynas = Dictionarium trium linguarum. [Įvadą ir žodyno rodyklę parengė Kazys Pakalka]. Vilnius, 1979, p. 137, 160.

³ *Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Lexicon*. <...> gesammelt von Philipp Ruhig. Königsberg, 1747, p. 19.

⁴ *Christian Donelaitis*. Das Jahr in vier Gesängen. Königsberg, 1818; cituojama iš: *Kristijonas Donelaitis*. Raštai. Vilnius, 1977, p. 97.

⁵ *Stasys Samalavičius, Almantas Samalavičius*. Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Vilnius, 1998, p. 14.

⁶ *Vladas Drėma*. Vincentas Smakauskas. Vilnius, 2001, p. 68.

⁷ *Adomas Mickevičius*. Ponas Tadas. Vilnius, 1974, p. 406.

⁸ Ten pat, p. 389.

⁹ *J. I. Kraszewski*. Litwa: Starożytnie dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d., t. 1. Warszawa, 1847, p. 517.

¹⁰ Черты изъ Истории и Жизни литовскаго народа. Иззрнкимай изз гиwenima ir apraszima lietuwiu. (Литовскія пьсни П. Кукольника). Вильно, 1854, p. 112–139.

¹¹ *Oskar Kolberg*. Pieśni ludu Litewskiego. Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, t. 3. Kraków, 1879, p. 167–230.

¹² *Christianas Bartschas*. Dainų balsai. Vilnius, 2000, p. 434; 1-asis leid. – Heidelberg, 1889.

¹³ *Franc und Helene Tetzner*. Dainos. Litauische Volksgesänge. Leipzig, 1897, p. 64–65; cituojama iš: *Vladas Bartusevičius*. Liaudies meno baruose. Vilnius, 1983, p. 26.

¹⁴ *Juozas Žilevičius*. Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. – Iliustruotoji Lietuva. Kaunas, 1927, Nr. 22 (75), p. 178.

¹⁵ Ten pat, p. 179.

¹⁶ *V. Bartusevičius*. Min. veik., p. 70.

¹⁷ *J. Žilevičius*. Cimbolai. – Lietuvių enciklopedija, t. IV. Boston, 1954, p. 31.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ *Austė Nakienė, Rūta Žarskienė*. Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika: 1935–1941 metų fonografo įrašai. Vilnius, 2004, p. 194, 200.

²⁰ Ten pat, p. 202, 203.

²¹ *Austė Nakienė, Rūta Žarskienė*. Dzūkijos dainos ir muzika: 1935–1941 metų fonografo įrašai. Vilnius, 2005, p. 50, 51, 102, 103.

²² Balio Buračo kelionėse po Lietuvą padarytų fonogramų negatyvų registracinė knyga (toliau – BBN), t. 3, 3760.

²³ LTR 2017 p. 1, 4–6.

²⁴ BBN 3760.

²⁵ LTR 2017 p. 1.

²⁶ Lietuvių enciklopedija, t. IV, p. 30–31.

²⁷ Ten pat, p. 31.

²⁸ *Jurgis Savickis*. Raštai, t. I: Novelės. Vilnius, 1990, p. 47.

²⁹ *V. Bartusevičius*. Min. veik., p. 74.

- ³⁰ Ten pat, p. 75.
- ³¹ Ten pat.
- ³² *Mindaugas Urbaitis*. Gervėčių apylinkės muzikantai. – Gervėčiai. Vilnius, 1989, p. 379.
- ³³ Ten pat, p. 381.
- ³⁴ *Norbertas Vėlius*. Tautosakinis personažas ir jo prototipas. – Gervėčiai, p. 346–356.
- ³⁵ LTR 4230(16).
- ³⁶ *N. Vėlius*. Min. veik., p. 352.
- ³⁷ *Marija Baltrėnienė, Romualdas Apanavičius*. Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. Vilnius, 1991, p. 159–160.
- ³⁸ Ten pat, p. 160.
- ³⁹ *Albertas Baika*. Kaimo armonikos. Vilnius, 1994, p. 78.
- ⁴⁰ *Arvydas Karaška, Rimantas Sliužinskas*. Cimbolai. – Mažosios Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 2000, p. 249.
- ⁴¹ 2006 m. ekspedicijoje į Metelius M. Karčemarsko užrašyta medžiaga. LMTA Etnomuzikologijos instituto archyvas.
- ⁴² 2006 m. išvykos į Vaikūčių kaimą metu M. Karčemarsko užrašyta medžiaga. LMTA Etnomuzikologijos instituto archyvas.
- ⁴³ 2006 m. išvykos į Rudaminą metu M. Karčemarsko užrašyta medžiaga. LMTA Etnomuzikologijos instituto archyvas.
- ⁴⁴ Ten pat.
- ⁴⁵ 2006 m. apsilankymo Vilniuje metu M. Karčemarsko užrašyta medžiaga. LMTA Etnomuzikologijos instituto archyvas.

DULCIMER IN LITHUANIA: PAST AND PRESENT

MINDAUGAS KARČEMARSKAS

Summary

The article contains the first overview of references on hammered dulcimers in various iconographic and written sources. The important quotes from writings by K. Donelaitis, A. Mickevičius and J. Savickis testifying to the existence of dulcimer in Lithuania are presented as well. On the grounds of the early references on dulcimer, attempt is made to establish the time when this instrument first appeared in Lithuania. The more detailed descriptions of dulcimer and the music performed by it could only be found in the works by authors of the 20th century.

At present, dulcimer is a popular and much used instrument of Lithuanian music. It is especially favored in Eastern and Southeastern Lithuania (Dzūkija). The author of the article presents a generalized survey of the repertoire of the seven dulcimer-players that he recorded in 2006 together with an instrumental researcher Evaldas Vyčinas. Despite the small territory that dulcimer is played nowadays, every performer has preserved his peculiar style of playing. Frequently the musicians used to make dulcimers themselves, and this accounts for their substantial external variety. The dulcimer music is still being recorded; therefore this article only partly reflects the situation of playing this instrument in the beginning of the 21st century.

Gauta 2006-10-19